

Середньовічні київські князі: інтерпретація Миколи Вінграновського

Владлена Руссова,

кандидат філологічних наук,

доцент Чорноморського державного університету

імені Петра Могили

У статті розглядається майстерність М.Вінграновського в інтерпретації для широкого кола читачів найяскравіших сторінок історії Київської Русі на матеріалі його книги "Чотирнадцять столиць України: Короткі нариси з її історії" (К., 2002). Наголошується уміння автора добирати з різних джерел найяскравіше для правдивого висвітлення наслідків діяльності київських князів. Йдеться, зокрема, про заснування Києва, дипломатичні перемоги Олега, княгині Ольги, Ярослава Мудрого, хрещення Русі Володимиром, внесок Ярослава Мудрого в культурно-освітню програму Русі і наслідки міжусобних війн. Увага надана патріотичним мотивам у книзі.

Ключові слова: інтерпретація, історична правда, літописна традиція, образ князя-патріота.

Серед багатьох письменників ХХ століття Микола Вінграновський номінується перш за все як поет-лірик та автор досить поетичної прози. Але є у його творчому доробку тема, яку він репрезентує як автор історичних нарисів. Йдеться про книгу "Чотирнадцять столиць України" (2002 р.). В ній, як справедливо зазначає Т.Салига, "оживає те, що не вмістилося в історичному документі...", адже М.Вінграновський належить до таких митців, що осягають минуле власним зором — зором синівської любові... [5, с. 54]. Автор збирався за цим матеріалом поставити низку фільмів, але зробив лише чотири, де на кіноекрані передав образи таких очільників України, як Данило Галицький, Сагайдачний, Богдан Хмельницький та Іван Мазепа [6, с. 27].

Так, він за власним сценарієм поставив документальні фільми: "Чигирин — столиця Богдана Хмельницького" (1994 р.), "Батурин — столиця гетьмана Івана Мазепи" (1994 р.), "Галич — столиця князя Данила Галицького" (1995 р.) та "Гетьман Сагайдачний" (1999 р.).

Своє розуміння і відчуття історії стародавньої України М.Вінграновський озвучив ще 1966 року в "Останній сповіді Северина Наливайка", наголосивши: "Ми починаємо битву за Україну" [5, с. 229]. А своє бачення історії кінця XVI століття в Україні письменник виплекав у поетичнім романі "Северин Наливайко", що став об'єктом багатьох досліджень в ювілейний поетові рік [8].

Тож розглянемо його нариси про середньовічні столиці та їх очільників як традицію історичного відчуття і розуміння М.Вінграновським історії України.

Початок книги символічний, адже автор по-шевенківськи закликає читачів і себе замислитися: "Де та рука, чи голос, що показали би нам й сказали: ось саме тут. Ось саме звідси, від цього часу ми почали свій крок..." [4, с. 3]. Отже, письменник вирушає у пошуки перемог і втрат на шляху творення нашої України. Оповівши про Трипілля як столицю Пра-України та про східних слов'ян, які жили на території майбутньої держави, М.Вінграновський зупиняється на топонімі "Україна", патріотично, в традиціях "Повісті минулих літ", захищаючи цю назву від імперського тлумачення. Заперечуючи гіпотезу "окраїни", він наголошує: "Україна-Русь і її народ вже були державою й нацією з кількавіковим досвідом, тоді як Росії, як нації і держави, ще не було і в помині" [4, с. 18].

Звертається він і до маловідомої гіпотези щодо етимології назви "Київ", заперечуючи літописне легендарне походження від імені старшого брата Кия. Йдеться про

зображеного на скитських монетах боспорських царів (V століття до н.е.) царського жезла-кия. Зв'язуючи віки української держави, говорить письменник про спадкоємність символіки, пояснює національний герб України, який колись був на вершні у печатці київських князів, — тризуб. Акцент у нarisі робиться на назві-ідеї: "... Київ — це Головний, Єдиний, Той, що стоїть над усіма" [4, с. 22]. Подальші нариси присвячені Києву як столиці князів: Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, Мстислава-Федора-Гарольда, Юрія Долгорукого.

Оповідуючи про Київ та князя його Олега (середина IX століття), письменник подає чітку, але концентровану оцінку войовничим русам-вікінгам, які, "відомі своїми наскоками на європейські народи, можливо, "відкрили Америку". Перед читачем постає середньовічна картина діянь активного, войовничого племені. Зокрема зазначається: "завітавши до Києва й оцінивши його блискуче розташування, добре озброєні, метиковані і рішучі, вони захопили київський княжий стіл, переженілися на киянках, а їхні ватажки Аскольд, потім Дір почали князувати" [4, с. 24]. Олег так само був із русів. Цей варяг, аби стати правителем, знищив Аскольда і Діра та провів реформи у війську. Зміцненню його влади сприяло підкорення слов'янських племен, які раніше були Києву непокірні.

Акцентує увагу М.Вінграновський і на військових і дипломатичних успіхах київського князя Олега. Йдеться, зокрема, про відомий з київських літописів договір 907 року з Візантією, за яким "Олегове військо і купців з Русі впродовж шести місяців" утримували за кошт Візантії у Царгороді та про контрибуцію і право безмитної торгівлі русичів на теренах Східної Римської імперії. Письменник зауважує і такі реалії середньовічної Київської держави, як поганство, адже договір скріплювався з боку Русі присягою іменем Перуна та Велеса.

Щодо князювання Олегового наступника — Ігоря, то окреслюються шляхи його зіткнення з різними слов'янськими племенами та невдалі походи на Візантію. Згадує автор і про убивство жадібного Ігоря деревлянами. Наголошується закономірність такої кончини: "Безславно князь Ігор і загинув..." [4, с. 30].

Досить стисло подається у книзі князювання Ольги, але підкреслюється значення її діянь за двадцять років і акцентуються дипломатичні переваги княгині. Позитив її правління підсилюється не лише порівнянням із втратами її чоловіка, але й прямою характерис-

тикою Ольги з перших рядків нарису про неї: "Статна, спокійна, надзвичайно мила собою вдова князя Ігоря..." [4, с. 32]. Її розум-хитрість у дипломатичних справах ілюструється згадкою легендарного хрещення княгині за "Повістю минулих літ" та Житієм Ольги, в яких вона попросила імператора Костянтина стати їй за хрещеного батька, що внеможливило його сватання до хрещениці.

Хоча й відомо, що Ольга прийняла християнство десь у 954—956 роках, а Костянтин тоді мав дружину і аж ніяк не прагнув до шлюбу з новонаверненою русинкою [2, с.105]. Говориться і про державотворчу діяльність княгині Ольги, яка "Будує нові села й міста, упорядковує збір данини, встановлює норми податків" [4, с. 34]. Письменник, подаючи характеристику богоугодної діяльності Ольги, яка турбується про мирян, не згадує ще одну легенду про неї — адже в літописній оповіді про помсту княгині за смерть свого чоловіка не було місця милосердю. Позитивний образ православної святої Ольги виразняється ще одною характеристикою: "При княгині Ользі Україна-Русь розквітла ще більше" [4, с. 34].

Привабливим постає перед читачами син Ольги — київський князь Святослав. Використавши літописну оповідь про нього із "Повісті минулих літ", М.Вінграновський починає нарис з панегірика Святославу і називає його одною з найвидатніших особистостей Київської Русі. Письменник цитує характеристику полководця і воїна за літописом, де йдеться про хоробрість, чесність, маневреність і спартанську невибагливість князя. Підкреслюється у цім нарисі авторитетність Святослава серед тогочасних відомих полководців і армій. Тож легенду про чашу із Святославого черепа для князя печенізького Кури використано за давньокиївським літописом як співання слави шанованому навіть ворогами князю-воїну. Так само для більшої переконливості щодо величчя князя Святослава використав письменник цитування візантійського історика Лева Діакона, який описав руського князя під час зустрічі того з імператором Цимісієм.

Можливо, тут М.Вінграновський іде за традицією Миколи Аркаса, який у своїй популярній "Історії України-Русі" так само цитує грецького історика [1, с.28—29]. Зазначимо, що в цій характеристиці, як і у "Повісті минулих літ", підкреслюється сила, суворість, гідність Святослава і відсутність пишного одягу у князя, який "нічим не визначався з-поміж інших воїнів, тільки чистіша була на нім полотняна сорочка, а єдиною окрасою був золотий ковток у вусі" [4, с.38]. Відчувається традиція у змалюванні саме такого українського полководця і воїна, яка продовжена і в образі любого автором Северина Наливайка (як в поезії, так і у романі та нарисі) [3; 5, с.229—230].

Важливий факт в історії середньовічної України — хрещення Русі — автор передає через змалювання образу сина Святослава — Володимира. Акцентується волонтаризм князя: "Лишаючи поза увагою всенародні віча і вже будучи православним, сам князь Володимир береться за хрещення своєї держави" [4, с. 40]. Письменник не обходить увагою ту жорстокість насильницької християнізації, яка свого часу із зрозумілих причин була замовчувана літописцями. Брутальність дружинників, цинізм візантійських священників у змальованій картині хрещення киян вражає ставленням до загальнолюдських цінностей (домівок, звичаїв народу, їх прадавньої віри) та писемності. Але стосовно історичної правди, то це відповідає реаліям щодо поведінки феодала із своїми підлеглими. Підсумовуючи діяння Володимира, письменник відзначає:

"Так у 988 році почалося знищення тисячолітньої, дохристиянської культури України-Русі, яка звалася й називається досі язичницькою..." [4, с. 42]. Ставлення автора прочитується у подальшій, здавалося б, не дуже логічній, аргументації щодо заслуг християнізатора: "Як і княгиню Ольгу, князя Володимира православна церква зачислила до лику святих" [4, с. 42]. Вочевидь, автором боліло вчинене у будь-які віки насилля над людською особистістю, її духовністю.

Більша прихильність відтіняє змалювання М.Вінграновським Ярослава Мудрого, особистість якого незаслужено занижена у порівнянні з панегіриком його батькові [11, с. 125]. Письменник зазначає, що час князювання Ярослава Мудрого — "це найвищий розквіт Київської держави" [4, с. 44]. Відзначалось це у збільшенні території Русі, налагодженні і зміцненні дипломатичних стосунків з багатьма країнами Європи через династичні шлюби. Йдеться про будівничу діяльність та про посилення місцевої, а не грецької традиції у київській митрополії, про заснування Києво-Печерського монастиря та про впорядкування правової системи держави через звід законів "Руська Правда". З гордістю автор пише про те, що у князя Ярослава "була одна з найбільших у тодішньому світі бібліотека, за що і прозвали його Мудрим" [4, с. 46]. Згадується у нарисі про цього князя і такий артефакт середньовічного Києва, як мармурова домовина Яро-слава Мудрого у Софійському соборі, який він збудував.

Розповідь про наступний етап розвитку Київської Русі та київського князя починається публіцистичним відступом щодо наслідків міжусобиць з давнини до 1991 року. Зв'язуючи століття, письменник зазначає: "Чи хоч здогадувався тоді старий князь Ярослав, що, ділячи так Україну, він уже кидає її в смертельне провалля самознищення й бездержавності майже на тисячоліття?..." [4, с. 48].

Володимира Мономаха серед усіх нащадків Яро-слава Мудрого відрізняє його патріотизм і прагнення будувати відносини між князями у правовому полі. У характеристиці князя письменник зупиняється на його військових та полководницьких здібностях, на авторитетності серед європейських народів, бо слава про перемоги Володимира Мономаха докотилася "до греків, угрів, ляхів і чехів й до Риму" [4, с. 50]. Водночас наголошується основне досягнення князя у духовній сфері — "Повчання дітям", написане ним на схилі віку. Цьому твору дається досить висока оцінка на тлі світової цивілізації: "... твір став великим передвісником світової доби Відродження" [4, с. 50]. Не розкриваючи змісту "Повчання", автор ніби інтригує читача, даючи йому можливість самому знайти і прочитати чи перечитати цей твір, виявляючи в ньому риси Ренесансу. Не зайвим буде звернутися і до авторитетної думки щодо значення цього твору О.В.Мишанича, який писав: "Володимир Мономах — ідеал князя-патріота, який бореться за єдність руської землі. Щирість і людяність висловлених ним почуттів свідчить про утвердження високих моральних ідеалів у давній літературі" [8, с. 17]. Вписуваність твору у менталітет середньовічних сеньйора і васалів розглядає О.Сліпушко, яка зазначає: "... бачимо, що руський князь та дружина — відповідають західному державцеві та його васалам, на вірність своєму панові присягаючи, зобов'язувались виконувати васальну службу, а саме — "пораду і допомогу" [9, с. 281].

Антиподами до образу Володимира Мономаха виступають князі Юрій Долгорукий і Андрій Боголюбський. Ці особи вели себе, як більшість дрібних удільних князів, зауважує автор, тобто воювали проти

інших князів, прагнучи завоювати Київ, а здобувши його, князювали так, що їх ненавиділи кияни. Андрій же Боголюбський полишив по собі пам'ять гіршого руйнівника міста, ніж хан Батий. Його руйнівна "діяльність" передана М.Вінграновським цитатою з "Повісті минулих літ". Йдеться тут про спалення церков і монастирів, убивство жителів, пограбування соборів. Згадується й захоплення Андрієм Боголюбським з Вишгородської церкви ікони Божої Матері, яка з 1993 року зберігається у Московського патріарха і носить назву по місту, куди її забрав князь, — Володимирською [10, с. 33].

Письменник-патріот із сумом констатує, що діяння Андрія Боголюбського були початком формування нової політичної сили, "яка згодом стане Московським князівством, потім Московським царством, а з 1713 року — Росією" [4, с. 58].

Отже, Микола Вінграновський, інтепретуючи середньовічні реалії часів Київської Русі, зосереджував увагу на образах тих очільників держави, які найбільш послужили зміцненню і процвітанню держави русичів. Особливо він виділяє діяльність, спрямовану на утвердження культури, права, освіти. Наголошує на руйнівній силі середньовічних міжусобиць, які послаблювали країну, і підносить справи харизматичних правителів, які прагнули зміцнення єдності князівств. Не оминає М.Вінграновський можливості підкреслити у своїх нарисах найславетніші сторінки історії, коли Київська Русь мала перемоги і

авторитет серед інших народів.

Література

1. Аркас М.М. Історія України-Русі / Вступне слово і комент. В.Г.Сарбея. — Факс. Вид. — К.: Вища школа, 1990. — 456 с.: іл.
2. Браичевский М.Ю. Утверждение христианства на Руси / М.Ю.Браичевский. — К.: Наукова думка, 1989. — 294 с.
3. Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. — Т. 1: Поезії / Вступна стаття Т.Салиги. — Тернопіль: Богдан, 2004. — 400 с. (Серія "Маєстат слова").
4. Вінграновський Микола. Чотирнадцять столиць України. Короткі нариси з її історії / Микола Вінграновський. — К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2002. — 176 с.: іл. — Укр., рум.
5. Вінграновський М. Вибрані твори: У 3 т. — Т. 2: Северин Наливайко / Вступна стаття І.Дзюби. — Тернопіль: Богдан, 2004. — 400 с. (Серія "Маєстат слова").
6. Лазарук М.Я. Микола Вінграновський: Степовий Сварог: Есе про незабутні мандри Україною з Миколою Вінграновським / М.Я.Лазарук. — Харків: Фоліо, 2009. — 185 с.
7. Науковий вісник Миколаївського державного університету. Вип. 14. Філологічні науки. Збірник наукових праць. — Миколаїв: МДУ, 2007. — С. 78—141.
8. Мишанич О.В. Прийняття християнства і давнє українське письменство / О.В.Мишанич // Мишанич Олекса. Кризь віки: Літ.-крит. та історіогр. статті й дослідження. — К.: АТ "Обереги", 1996. — С. 5—23.
9. Сліпушко Оксана. Софія Київська: Українська література середньовіччя: доба Київської Русі (X—XIII століття) / Оксана Сліпушко. — К.: Вид-во "Аконіт", 2002. — 400 с.
10. Степовик Дмитро. Історія української ікони X — XX століть / Дмитро Степовик. — К.: Либідь, 1996. — 440 с.: іл.

В статье рассматривается мастерство Н.Винграновского в интерпретации для широкого круга читателей самых выразительных страниц истории Киевской Руси на материале его книги "Четырнадцать столиц Украины: Короткие зарисовки с её истории" (К., 2002). Акцентируется умение автора подбирать из разных источников самые выразительные факты для правдивого отображения последствий деятельности киевских князей. Говорится, в частности, об основании Киева, о дипломатической победе Олега, княгини Ольги, Ярослава Мудрого, крещении Руси Владимиром, вкладе Ярослава Мудрого в культурно-просветительскую программу Руси и последствия межусобных войн. Внимание уделено патриотическим мотивам в книге.

Ключевые слова: интерпретация, историческая правда, летописная традиция, образ князя-патриота.

The paper considers mastery of M. Vingranovsky in the interpretation for a wide range of readers the brightest pages of Kyivan Rus history on the material of his book "Fourteen capitals of Ukraine: a brief sketches from its history" (Kyiv, 2002). The ability of the author to choose the brightest information from different sources for the most truthful coverage of the consequence of Kievan princes' activities is stressed. In particular, it concerns the foundation of Kyiv, diplomatic victories of Oleg, Princess Olga, Yaroslav Mudry, the baptism of Rus by Volodymyr, contribution to the cultural and educational program of Rus by Yaroslav the Wise and the consequences of internecine wars. Patriotic motives in the book are given special attention.

Key words: interpretation, historical truth, annalistic tradition, character of prince-patriot.